

zvykem nabyly cenné papíry neb efekty (les effets, Wertpapiere).

Cenný papír **stělesňuje** do jisté míry pohledávku. Pohledávka bývá tu ke svému písemnému dokladu tak vázána, že její plnění je možné jen na cenný papír, po případě je i vznik a existence pohledávky podmíněna formou cenného papíru: Dlužník nemusí, ba nesmí plnit, leč když se mu vydá cenný papír a věřitel bez cenného papíru nemůže plnění žádati. Mohou tedy v následcích toho cenné papíry býti podobně převáděny jako jiné věcné statky, jichž hodnota je založena v určitých vlastnostech hmotných. Ovšem nestávají se tím cenné papíry úplně samostatnými hodnotami, nýbrž jsou níméně odvisly od jisté pohledávky, která však s nimi tak srůstá, že bez nich nemůže býti pravidlem plněna. Dlužník nemůže proti plnění cenného papíru činiti jiné námitky, leč jen která je patrna z obsahu a formy samého cenného papíru, nebo kterou může snad míti přímo proti osobě řádně legitimovaného vlastníka, který cenný papír k plnění předkládá (presentuje). Pro tyto své vlastnosti staly se cenné papíry znamenitými nástroji ke sprostředkování všelikého úvěru jak soukromého tak i veřejného a nejdůležitějším činitelem při podnikání a všelikém těžení.

2. Roztřídění cenných papírů.

Nejstarším cenným papírem je směnka, — jejíž původ sahá až do středověku (do 12. a 13. století). — Směnka původně byla určena ke sprostředkování platů z jednoho místa do druhého, později však bylo jí použito vůbec k uvěřování obchodnímu. Přísný způsob, kterým se pohledávka směneční vždy vymáhala, zaručil směnce záhy v obchodě všeobecnou oblibu, k jejímuž rozšíření pak zvláště přispěla ta okolnost, že závazek směneční zakládá se v pouhém formálně bezvadném znění papíru a ve skutečném podpisu dlužníkově, a že netřeba se ohlížeti

nikterak na jakýkoli jiný právní důvod, z kterého pohledávka vznikla.

Za směnku dostane kupující zboží na úvěr, kdežto prodávajícímu opět směnka přímo zastupuje hotové placení. Spolehlivou směnku možno totiž vždy prodati: najdou se vždy jednotlivci a zvláště bankovní ústavy, které rády takovouto dobrou obchodní směnku koupí, když si odrazili napřed mírný úrok (diskont) za dobu ode dne koupě až do dne splatnosti směnky. Toto kupování směnek zve se diskontováním (neb eskomptováním) a bývá jedním z hlavních zdrojů výdělků pro bankovní ústavy (výdělek jim plyne z úroku či eskomptu směnečného).

Vedle směnky ujal se ještě podobné úvěrní obchodní papíry, jako: kupecká poukázka, na níž stejně zavazuje pouhý podpis dlužníkův, aniž třeba uváděti právní důvod, z kterého vznikla [čl. 300 a 301 obch. zák.] (arci o kupecké poukázce neplatí přísné předpisy směnečného práva); ček, kterým zprostředkuje se placení ze vkladu, jež někdo si složil u bankéře; warrant, kterým si zjednává půjčku ten, kdo uložil zboží jakékoli do veřejného skladiště; závěreční list bursovní na dodání zboží koupeného podle bursovních zvyklostí (usancí) k určité lhůtě atp.

Směnka zároveň s ostatními jí podobnými obchodními cennými papíry stala se vzorem pro jiné velmi různé a četné úvěrní papíry (částečné dluhopisy nebo dílčí úpisy), jakož i pro papíry dávající účastenství v jakémkoli podnikání (akcie). Směnka sama v sobě nese svou cenu; v jejím písmě samém je založena její hodnota bez ohledu na to, zdali a jaké právní jednání jí bylo podkladem. Dlužník, který se směnkou zavázal (podepsav ji řádně), je povinen ji bezvýjimečně zaplatiti. Tím stala se směnka vlastně věcí majetkovou, a kdo ji nabude ve vlastnictví, stává se věřitelem v takovém rozsahu a s těmi právy, která plynou ze slovného a patrného znění a obsahu papíru, a dlužník proti němu nemá a nemůže míti jiných námitek, nežli které plynou buď ze slov samého papíru, nebo které má přímo proti osobě posledního vlastníka bez ohledu na to, jaký byl

dlužníkův poměr k prvotnímu věřiteli (čl. 81., 82. směn. ř.). Tak nabytí směnky podobá se nabytí jakéhokoli věcného předmětu majetkového, a ztráta její (zvláště je-li opatřena rubopisem nevyplněným) rovná se pravidelně ztrátě věci movité. Nepoctivý nálezce, nebo kdo ji odcizil, sice nenabývá sám vlastnictví, ale každý jeho bezelstný nástupce je již pravým vlastníkem papíru i pohledávky. Právo s papírem je tak nerozlučně spojeno, je v papír jaksi vtěleno, že věřitel ode dlužníka plnění žádati nemůže bez papíru, a dlužník nesmí plniti, leč za vydaný papír. Z té příčiny, když papír se zmaří, nelze právo vykonati, a dlužník byl by osvobozen od plnění proti vši spravedlnosti. V tomto případě však za jistých okolností může si věřitel opětně zjednatí své ztracené právo zvláštním řízením soudním, t. zv. amortisací cenného papíru.

To, co v předešlém bylo pověděno o směnce, platí po případě s některými obměnami o všech cenných papírech. K ostatním cenným papírům sice třeba právního důvodu k jich vzniku (mimo kupeckou poukázku a kupecký závazný list či dluhopis), bez kterého byl by papír neplatný, ale právo vykonati lze pouze na cenný papír, dlužník nesmí totiž plniti leč za presentovaný (předložený) papír (nechce-li se totiž vydati v nebezpečí, že by při předložení cenného papíru musil plniti znova).

Právní důvod, z kterého cenný papír vznikl, bývá pravidlem v cenném papíru samém udán. Nejčastěji bývá cennému papíru podkladem jednání úvěrní. Veliké podniky nebo veřejná hospodářství potřebují úvěřených kapitálů a zjednávají si je výpůjčkami. Výpůjčky takové bývají pravidelně tak obrovské, že by se těžko daly od několika málo jednotlivců sehnati. Z té příčiny rozdělí se celý dluh na samé menší části v zaokrouhlených obnosech (po 100, 1000, 5000, 10.000 K atd.), a na jednotlivé tyto částečné dluhy vydají se cenné papíry zvané **částečnými dluhopisy** (dílčími úpisy) (Theil-schuldverschreibungen, partielle Obligationen, obligations partielles). Tyto částečné

dluhopisy mívají různé názvy dle dlužníků nebo dle způsobu, jakým úvěr od věřitelů byl poskytnut, a potom hlavně také dle toho, jakou záruku si věřitelé vyžádali ode dlužníka. Rozeznáváme na základě toho částečné dluhopisy: státní, zemské, obecní, veřejných fondů (dlužníkem je stát, země, obec, veřejný fond a zárukou věřitelé jsou důchody těchto hospodářství); zástavní listy, hypotekární obligace (dlužníkem jich jsou banky půjčující na zástavy nemovitě — na rolnické pozemky a domy, — zárukou věřitelům jsou nemovitě zástavy — hypoteky); základní, meliorační, komunální a železniční dluhopisy bankovní (dlužníkem jsou banky, které si tímto způsobem buď zjednávají základní kapitál, nebo půjčují na zlepšení pozemků — meliorace, poskytují úvěr obcím a jiným veřejným hospodářstvím — komunám, zjednávají peníze ke stavbě železnic; podobné dluhopisy všechny vydává na př. zemská banka kr. Českého); prioritní obligace (dlužníkem je akciová společnost, zúrokování a splacení těchto dluhopisů je však zaručeno před všelikým důchodem poskytovaným akciím, — proto zovou se prioritními, — a zároveň bývá toto přední právo knihovně vtěleno na nemovitostech patřících akciové společnosti); v dřívějších dobách také jednotlivcům bohatším povolováno u nás vydávati částečné dluhopisy (tak vznikly loterní půjčky Salmovy, Keglevichovy, Waldsteinovy, Pálffyho, hraběte St. Genois atd.), co však nyní se již nestává.

Částečné dluhopisy staly se nejoblíbenějšími cennými papíry, a pozná se nejlépe jich rozšíření z obrovských důchodů, které prostřednictvím jejich poskytují státy, jiná veřejná hospodářství a společnosti akciové svým věřitelům; Rakousko-uherská monarchie platí ročně kolem 600 milionů K úroků na své státní dluhopisy, Francie na 900 milionů franků ročních úroků, Velká Británie bezmála 18 mil. liber sterlinků, Německo a německé státy silně přes 550 mil. říš. m. do roka, Itálie přes 400 mil. frs., Rusko přes 350 mil. rublů ročních úroků. Dluhopisy železniční (prioritní), zástavní listy, půjčky zemské a obecní dohromady v některých státech dostupují téměř té sumy jako částečné dluhopisy státní.

Vedle částečných dluhopisů **akcie** jsou pořáde ještě nejdůležitějšími cennými papíry, hlavně vzemích západoevropských, kde stát dosud ponechává správu velkých dopravních společností soukromému podnikání. Zelezné dráhy v Anglii výhradně, a ve Francii z valné většiny jsou podniky akciovými, naproti tomu ve střední a východní Evropě částečně postoupily již a částečně ještě postoupí akciové společnosti železniční své vlastnictví státu, a místo železničních akcií zastupují tu pak částečné dluhopisy státní, ve které akcie byly proměněny. Tak již po většině postátněny byly dráhy v Německu, v Rakousko-Uhersku, v Itálii a Rusku. Ale akciovým společenstvem přece zbývá kromě toho dosud veliký obor ostatního dopravnictví jako paroplavby, místní dráhy, téměř veškeré větší bankovní závody a pojišťovny, jakož i obrovské závody průmyslové a dolování.

Akcie neposkytují dohromady ani z daleka tak velikých důchodů jako částečné dluhopisy, ale obchod s nimi je přece velmi důležitý, a obraty v nich možná bývají na trhu větší nežli obraty částečných dluhopisů. Akcie totiž neposkytují důchod ustálený, nýbrž akcionářům dostane se na rozdělení pouze čistý výtěžek, který arci se ustavičně rok od roku mění a mnohdy velmi značnému kolísání podroben jest podle toho, jak se podniku akciovému daří. Z té příčiny je cena akcií značně proměnlivá, nepoměrně více nežli tomu u částečných dluhopisů. Cena částečných dluhopisů, poněvadž jich úrok zůstává trvale stejným, řídí se pouze dle obvyklé úrokové míry, kdežto cena akcie není toliko odvislá od dividendy, kterou právě dostal akcionář jako podíl zisku připadajícího na akcii, nýbrž mnohem více ještě od toho, jaký se dá výtěžek očekávat do budoucnosti, a kromě toho také od různých jiných spekulací, které se při obchodech s akciemi vyskytují. Akcie takovýmto způsobem hodí se velmi dobře těm, kteří náruživě milují hru a kteří spekulacemi miní nabytí velikých zisků. Proto také akcie jmenují se papíry spekuláčními, kdežto částečné dluhopisy po většině jsou papíry úspornými, v kterých si jednotlivci nepohodlněji ukládají své nabyté důchody.

Ostatní papíry cenné jako směnky, kupecké poukázky, cheky a j. nehodí se ovšem ani k pojišťování pravidelných důchodů, ani ke spekulacím; za to je jich nezbytně potřebí jako výtečných prostředků obchodního úvěru, a obchodní i mezinárodní směny, v kteréžto funkci velmi často zastupují placení hotovými penězi, o čem bude promluveno až v následujících odstavcích. K těmto obchodním cenným papírům můžeme také řaditi papíry, které vznikly z obchodů bankovních, jako na př. pokladniční poukázky (Cassascheine); těmito potvrzuje se, že do banky vložen byl určitý vklad, který se úrokuje a který banka — pravidelně po výpovědní lhůtě — vlastníku cenného papíru (pokladniční poukázky) vyplatí i s úroky.

Podle vyložených zásad možno tedy cenné papíry děliti: 1. na **částečné dluhopisy**, 2. na **podílné úpisy** jistého podniku či **akcie**, 3. na **papíry obchodní**, papíry sprostředkující směny a úvěr obchodní. Všemi těmito druhy cenných papírů v následujícím zabýváti se budeme především, pokud jsou předmětem trhu, pokud se jimi jakékoli obchody provozují, ať si již na burse, nebo v bankách neb kdekoli jinde, a zvláštní pozornost věnována bude především papírům rakousko-uherským.

3. Částečné dluhopisy.

Dlužník, který si vypůjčil na částečné dluhopisy, pravidelně splácí vypůjčený kapitál v dlouhé řadě let, nebo, je-li dlužníkem stát, nezavazuje se často vůbec splatiti vypůjčku v určité lhůtě. Částečný dluhopis se strany věřitelovy (vlastníkova) je tedy dostati ne výpovědný, takže vlastník dluhopisu může dostati zaplacenou sumu ode dlužníka buď jen tenkrát, když postupem času přijde řada na jeho úpis dle určitého umořovacího plánu, na základě kterého se dluhopisy postupně splácejí, anebo když dlužník sám ze své vůle se odhodlá celou půjčku nebo její část splatiti. Arci musí dlužník po všechnu dobu řádně svým věřitelům dávatí smluvený úrok, sice by jinak byl nucen půjčku celou zapraviti. Někdy je úrok, který věřitelé ze svých dluho-